

II. EROS A CIVILIZACE

1. Skrytý směr v psychoanalýze

Koncept člověka, jež se vynořuje z Freudovy teorie, je nejnezvratnějším obviněním západní civilizace a zároveň její nejneotřesnější obranou. Dějiny člověka jsou podle Freuda dějinami jeho represe. Kultura omezuje nejen jeho pobyt společenský, ale i pobyt biologický. Omezuje nejen části lidského bytí, ale samu strukturu jeho instinktů. Omezení je ovšem nezbytným předpokladem pro pokrok. Kdyby byly základní instinkty člověka ponechány volnému výkonu toho, o co přirozeně usilují, bylo by to neslučitelné s jakoukoli trvalou asociací a záchovou. Ničily by i tam, kde spojují. Nekontrolovatelný Eros je stejně fatální jako jeho úhlavní protivník, instinkt smrti. Destruktivní síla instinktů plyne z toho, že usilují o uspokojení, které kultura nemůže poskytnout, že usilují o uspokojení jako účel o sobě, v každém okamžiku. Instinkty proto musí být od svého cíle odvráceny. Civilizace začíná tam, kde začíná účinné odřikání se prvotního cíle, integrálního uspokojení potřeb.

Změny instinktů v civilizaci jsou změnami duševního aparátu. Živočišné pudy se stávají lidskými instinkty vlivem a působením vnější reality. Jejich původní "umístění" v organismu i jejich základní směr zůstává stejný, ale jejich cíle a projevy se mění. Všechny psychoanalytické pojmy (sublimace, ztotožnění, projekce, represe, introjekce) označují měnitelnost instinktů; a společensko-historický svět je tou realitou, která formuje instinkty, jejich potřeby a uspokojování. Živočišný člověk se stává lidským bytím jen skrze fundamentální přeměnu své povahy, přeměnu zasahující cíle instinktů, ale i "hodnoty" instinktů, to jest zásady, ovládající dosahování cílů. Změna vládnoucího hodnotového systému může být určena následovně:

Od	k
bezprostřední uspokojení	pozdržené uspokojení
libost	omezení libosti
radost (hra)	dřina (práce)
receptivnost	produktivnost
nepřítomnost represe	bezpečnost

Tuto změnu popsal Freud jako přeměnu principu libosti v princip reality. Interpretace "duševního aparátu" ve smyslu těchto dvou základních principů je a přes všechny modifikace dualismu zůstává pro Freudovu teorii základní. Ve značné míře (i když ne zcela) se toto dělení shoduje s dělením na vědomé a podvědomé procesy. Jedinec existuje ve dvou různých dimenzích. Každou charakterizují jiné mentální procesy a principy. Rozdíl mezi oběma dimenzemi je geneticko-historický i strukturální. Podvědomí ovládá princip libosti; obsahuje "starší primární procesy, residua vývojové fáze, v níž byly jediným druhem duševních procesů". Usilují pouze o "získání libosti; mentální aktivita se vzdaluje všech pochodů, z nichž by mohla vzejít nelibost (bolest)". ^{x)} Nezmírňovaný princip libosti se

x) Formulations Regarding the two Principles in Mental Functioning, in "Collected Papers", London, 1950, IV. 14.

však dostává do konfliktu s přírodním a lidským prostředím. Jedinec dospívá k traumatizující představě, že plné a bezbolestné uspokojení je nemožné. Po této rozkladující zkušenosti nabývá převahy nový princip mentálních funkcí: princip libosti nahrazuje princip reality. Člověk se učí odkládat momentální, nejistou a destruktivní libost ve prospěch libosti pozdržené, kontrolované, ale "zajištěné". x) Podle Freuda přináší odříkání a omezování trvalý zisk, a proto princip reality "zajišťuje" spíše než "detronuje" princip libosti, "modifikuje" jej, aniž by jej popíral.

Psychoanalytická teorie ovšem odhaluje, že princip reality nutí ke změně, která se týká formy a časování libosti, avšak i její substance. Přispůsobení principu libosti principu reality znamená podřízení a rozptýlení destruktivní síly instinktuálního uspokojení, jeho neslučitelnost s danými společenskými normami a vztahy. Tím je i transsubstanciací samotné libosti.

Z lidského jsoucna, dříve pouhého svazku živočišných půd, se po zavedení principu reality stalo organizované ego, usilující o "užitečné" a o to, čeho lze dosáhnout bez poškození sebe sama a životního prostředí. Za principu reality rozvíjí lidské jsoucno funkci rozumu: učí se "zkoušet" realitu, rozeznávat dobro a zlo, pravdu a falešnost, užitečné a škodlivé. Nabývá schopnosti jako pozornost, paměť a souzení. Stává se vědomým a myslícím subjektem, směřujícím k racionalitě, vložené zvnějšku. Jen jediný modus myšlenkové aktivity se "odštěpil" z nové organizace duševního aparátu a zůstává nezávislý na vládě principu reality. Je to fantazie, jež je "chráněna od kulturních změn" a zůstává vázána na princip libosti. Jinak je duševní aparát účinně podroben principu reality. Funkce "odlehčovače", který za výsostné vlády principu libosti "sloužil k tomu, aby ulehčil duševnímu aparátu od přemíry dráždidel", tato funkce se nyní využívá v "přiměřeném přetváření reality", je změněna v čin. xx)

Rozsah lidských žádostí a nástrojů pro jejich uspokojení se mnohonásobně zvětšuje. Schopnost člověka vědomě měnit realitu v souhlase s tím, co je užitečné" zdá se slibovat, že postupně padnou vnější překážky tohoto uspokojení. Avšak ani žádosti člověka, ani přeměňování reality od této chvíle člověku nepatří: nyní je "organizuje" společnost. A toto "organizování" přeměňuje a potlačuje jeho původní instinktuální potřeby. Je-li archetypem svobodný stav bez represe, je civilizace bojem proti této svobodě.

Nahrazení principu libosti principem reality je ve vývoji člověka velkou traumatickou událostí, a to jak ve vývoji rodu (ve fylogenezi), tak ve vývoji jedince (ontogeneze). Podle Freuda není tato událost jedinečná, ale v dějinách lidstva se opakuje a probíhá vždy znovu i u každého jedince. Fylogeneticky se uskutečňuje v primární hordě, když primární otec monopolizuje moc a libost a vynucuje odříkání se strany synů. Ontogeneticky se uskutečňuje v etapě ranného dětství, kdy podřízení realitě vynucují na dítěti rodiče a jiní vychovatelé. Na rodové a i individuální úrovni se submise neustále reprodukuje. Po vládě primárního otce následuje díky první vzpouře vláda synů. Klan bratrů se vyvíjí v institucionalizovanou společenskou a politickou vládu. Princip reality se zhmotňuje v systém institucí. A jedinec, vyrůstající v rámci tohoto systému, se učí požadavkům principu reality na zákon a řád, a předává je další generaci.

x) tamtéž, str. 18.

xx) tamtéž, str. 16.

Skutečnost, že princip reality musí být ve vývoji člověka znovu-ustavován napovídá, že jeho triumf nad principem libosti není nikdy úplný a bezpečný. Podle Freudovy koncepce civilizace nezúžtovala jednou pro vždy s "přírodním stavem". Nároky principu libosti, to, co civilizace potlačuje, v civilizaci bez přestání existuje. Cíle, o něž usiluje princip libosti, podržuje podvědomí. Plná síla principu libosti, zatlačována vnější realitou a neschopna k ní dosáhnout, přežívá v podvědomí a ovlivňuje v mnoha směrech tutéž realitu, která princip libosti potlačila. Návrat potlačeného vytváří tabuizovanou a podzemní historii civilizace. Zkoumání této historie odhaluje nejen tajemství jedince, ale i tajemství civilizace. Freudova psychologie jedince je samou svou podstatou psychologií sociální. Represe je historický fenomén. Účinné podřízení instinktů represivním kontrolám není vynuceno povahou člověka. Primární otec jako archetypus vlády zahajuje řetězec zotročování, vzpoury, a znovu vnucené dominance, která charakterizuje dějiny civilizace. Represe vnější byla však ještě před první, prehistorickou restaurací dominance první rebelií podpořena represí vnitřní: nesvobodný jedinec provádí introjekci svých vládců a jejich příkazů do vlastního mentálního aparátu. Boj proti svobodě se reprodukuje v psyché člověka, jako sebe-potlačení potlačeného jedince, a jeho sebe-represe naopak udržuje jeho vládců a instituce těchto vládců. A tuto mentální dynamiku rozvíjí Freud jako dynamiku civilizace.

Represivní modifikaci instinktů pod principem reality vynucuje a uchovává podle Freuda "věčný prvotní boj o existenci... trvající až po naše dny". Nouze (Lebensnot, Ananké) učí lidi, že své instinktuální impulzy nemohou uspokojovat svobodně, že nemohou žít pod principem libosti. Společenský motiv při vynucování rozhodující modifikace instinktuální struktury je tedy "ekonomický, protože společnost nemá dostatek prostředků, aby zajistila život všech členů, aniž by pracovali, musí se starat o to, aby počet těchto členů byl omezen a jejich energie odvrácena od sexuálních aktivit k jejich práci". x)

Tato koncepce je stará jako sama civilizace a vždy poskytovala nejdůležitější racionalizaci represe. Freudova teorie se do značné míry na této racionalizaci podílí. Freud považuje "prvotní boj o existenci" za "věčný" a proto věří, že princip libosti a princip reality jsou "věčně" antagonistické. Základní kámen Freudovy teorie tvoří přesvědčení, že ne-represivní civilizace není možná. Jeho teorie však obsahuje elementy, jež tuto racionalizaci prolínají: rozbiřejí převládající tradici západního myšlení a naznačují její zvrácení. Freudovo dílo charakterizuje nekompromisní důraz v poukazování na represivní obsah nejvyšších hodnot a úspěchů kultury. Pokud to činí, popírá ztotožňování rozumu s represí, na němž je vybudována ideologie kultury. Freudova metapsychologie je stále obnoveným pokusem odhalit a problematizovat děsivou nutnost vnitřního sepětí civilizace a barbarství, progresu a utrpení, svobody a neštěstí - spojení, které se nakonec odhaluje jako spojení mezi Erotem a Thanatem. Freud neproblematizuje kulturu z romantického či utopického hlediska, ale na základě utrpení a mizérie, která vždy provází její většpování. Kulturní svoboda je tak jeví ve světle nesvobody, kulturní progres ve světle omezení. Tím není kultura zamítnuta: nesvoboda a omezení jsou cenou, kterou je nutno platit.

Ale s tím, jak exponuje jejich rozsah a hloubku, podněcuje Freud i tabuizované aspirace humanity: touhu po stavu, kde koinciduje svoboda s nutností. Jaká-

x) Obecný úvod do psychoanalýzy, New York, 1943. str.273

koli svoboda, jež existuje v říši rozvinutého vědomí a ve světě, který vytvořilo, je pouhou odvozenou a kompromisní svobodou, získanou na účet plné satisfakce potřeb. A pokud je plná satisfakce potřeb štěstím, svoboda je v civilizaci štěstí antagonistická: svoboda obsahuje represivní modifikaci (sublimaci) štěstí. A naopak, podvědomí, nejhlubší a nejstarší vrstva mentální osobnosti, je pudem po integrální satisfakci. Jako takové je podvědomí bezprostřední totožností a nutností a svobody. Podle Freuda podvědomí podněcuje ztotožnění svobody a štěstí, vědomím tabuizované. Pravda podvědomí, ač odmítaná vědomím, přece jen stále působí na lidskou duši; zachovává vzpomínku na minulé stadia lidského vývoje, v nichž existovalo integrální uspokojení. A minulost nepřestává ovlivňovat budoucnost: vytváří touhu po znovuoobnovení ráje na základě úspěchů civilizace.

Jestliže se do centra psychoanalýzy dostává paměť jako rozhodující modus poznání, je to mnohem víc než terapeutická devíza. Terapeutická úloha paměti je odvozena z pravdivostní hodnoty paměti. Pravdivostní hodnota spočívá ve zvláštní funkci paměti zachovávat sliby a možnosti, které dospělý a civilizovaný jedinec zrazuje a vyděduje, ale které byly kdysi v mlhavé minulosti vyplněny a nikdy už nejsou zcela zapomenuty. Princip reality omezuje kognitivní funkci paměti, její vazbu na minulou zkušenost štěstí, které pobízí touhu po vědomém obnovení štěstí. Psychoanalytické osvobození paměti nechává propuknout racionalitu potlačeného jedince. Poznání ustupuje rozpomínání, zakázané představy a impulzy z dětství začínají vypovídat pravdu, již rozum popírá. Zpětný pohyb nabývá progresivní funkce. Znovuobjevená minulost vydává kritické standardy, jež jsou v přítomnosti tabuizovány. Obroda paměti je nad to sdružena s obrodou poznávacího obsahu fantazie. Psychoanalytická teorie přemísťuje tyto duševní schopnosti z nezávazné sféry vidin a vzdušných zámků a znovu dobývá jejich přesné pravdy. Váha těchto objevů musí nakonec otřást rámcem v němž se k nim dospělo. Osvobození minulosti nekončí ve smíření se současností. Proti vlastnímu omezení objevitele vede v orientaci na minulost k orientaci na budoucnost. Recherche du temps perdu se stává nástrojem budoucího osvobození. ^{x)}

Na tomto skrytém trendu psychoanalýzy bude založena další úvaha.

Freudova analýza vývoje represivního mentálního aparátu se děje na dvou úrovních:

- a) Ontologická rovina: růst potlačeného jedince z raného dětství k vědomé společenské existenci
- b) Fylogenetická rovina: růst represivní civilizace z primární hordy k zcela konstituovanému civilizovanému stavu.

Tyto dvě roviny jsou vždy navzájem spjaty; jejich vzájemný vztah vystihl Freud v pojmu návratu potlačeného v dějinách. Jedinec znovu-zakouší a znovu-podstupuje velkou traumatickou událost v dějinách rodu, a instinktuální dynami-

x) Viz kapitulu 11. Ernest G. Schachtel ve studii "On Memory and Childhood Amnesia" podává jedinou adekvátní psychoanalytickou interpretaci funkce paměti na úrovni individuální i společenské. Studie se zcela soustřeďuje na explozivní sílu paměti, a na její "konvencionalizaci" společností. Podle mého názoru je to jeden z mála skutečných příspěvků k filosofii psychoanalýzy (obsažena v "A Study of Interpersonal Relations", New York, 1950, str. 3 - 49).

ka reflektuje konflikt mezi jedincem a rodem (mezi zvláštním a obecným), stejně jako různá řešení tohoto konfliktu.

Nejprve budeme sledovat ontogenetický vývoj k vyspělému stavu civilizovaného jedince. Potom se vrátíme k fylogenetickým počátkům a rozšíříme Freudovu koncepci i na vyspělý stav civilizovaného rodu. Trvalé vzájemné relace těchto dvou rovin znamenají, že se nelze vyhnout proplétajícím se odkazům, anticipacím a opakování.

2. Původ potlačeného jedince

.....

... Hlavní "vrstvy" mentální struktury jsou posléze určeny jako Id, Ego a Superego. Fundamentální, nejstarší a nejrozsáhlejší vrstvou je Id, doména a podvědomí, primárních instinktů. Id je svobodné od forem a principů, které vytvářejí vědomé a společenské individuum. Není ovlivněno časem a ani trápeno rozpory. Nezná "hodnoty, dobro a zlo, morálku".^{x)} Všechno, o co usiluje, je uspokojení potřeb instinktů v souladu s principem libosti.^{xx)}

Vlivem vnějšího světa (prostředí) se část Id, jež je vybavena orgány pro recepci a ochranu před podněty, postupně vyvíjí v Ego. Je to "prostředník" mezi id a vnějším světem. Vnímání a vědomí jsou jen "nejpovrchnější" části ego, části topologicky nejbližší vnějšmu světu. Ale díky těmto nástrojům ("percepčně-vědomému systému") zachovává ego svou existenci, pozorujíc a zkoušejíc realitu, berouc a zachovávajíc její "pravý obraz", přizpůsobujíc se skutečnosti a měníc skutečnost v souladu s vlastními zájmy. A tak má ego za úkol "představovat pro id vnější svět a tak je chránit. Neboť id, slepě usilujíc o uspokojení svých instinktů s naprostým odhlédnutím od superiorní síly vnějších sil, by jinak nemohlo uniknout před anihilací."^{xxx)} Ego vyplňuje tento úkol a jeho hlavní funkcí je ko-ordinovat, měnit, organizovat a kontrolovat impulzy instinktů id tak, aby konflikt s realitou byl minimalizován: potlačovat impulzy s realitou neslučitelné, "smiřovat" ostatní s realitou změnou jejich objektů, zdržováním jejich uspokojení nebo rozptylováním jejich uspokojení, transformováním jejich způsobu uspokojení, spojováním s druhými impulzy atd. Tímto způsobem ego "detronuje" princip libosti, který nad procesy id vykonává bezesporu vládu, a za něj substituuje vládu principu reality, který slibuje větší bezpečnost a větší úspěch.

Navzdory navýsost významným funkcím, jež zajišťují uspokojení instinktů pro organismus, který by jinak byl téměř jistě zničen nebo zničil sám sebe, ego podržuje mateřské znamení svého "původu" z id. Ve vztahu k id zůstávají procesy ego sekundárními procesy. Nic nevysvětluje jasněji závislou funkci ego než Freudova ranná formulace, že veškeré myšlení "je pouze odbočka z paměti na uspokojení ... k identické kathexi téže paměti, které se má dosáhnout ještě jednou po cestě zkušenosti."^{xxxx)} Paměť na uspokojení je na počátku všeho myšlení a impuls znovu dobýt minulé uspokojení je skrytou hnací silou za procesem myšlení. Protože princip reality dělá z tohoto procesu nekonečnou serii "oklik", ego zakouší realitu jako převážně nepřátelskou a pozice ego je především pozicí "obranu". Na druhé straně ovšem skutečnost poskytuje uspokojení, třeba oklikami (a tedy jen "modifikované"). Ego tedy musí odmítnout ty impulzy, jejichž uspokojení by zničilo jeho život. Obrana ego je tak bojem na dvou frontách.

Při vývoji ego vzniká další duchovní "entita" - superego. Jeho zdrojem je dlouhá závislost dětí na rodičích a rodičovský vliv zůstává jádrem superego. Superego si později osvojuje řadu společenských a kulturních vlivů, až vykrystalizuje v mocného reprezentanta etablované morálky, "čemu lidé říkají 'vyšší' věci

x) New Introductory Lectures, str.105.

xx) Tamtéž, str.104.

xxx) Tamtéž, str.106.

xxxx) The Interpretation of Dreams, str. 535.

v životě lidakém". Nyní jsou vnější omezení, která většinou nejprve rodiče a potom jiní sociální činitelé, "introjektována" v ego a stávají se jeho "svědomím" a nadále pak duchovním životem proniká pocit viny - potřeba trestu, vyplývající z překročení nebo z přání překročit zmíněné restrikce. "Pravidlem ego provádí represe ve službách a na rozkaz svého superego". x) Represe se však brzo stávají podvědomé, jakoby automatické, a "velká část" pocitu viny zůstává podvědomá.

Franz Alexander mluví o "transformaci vědomého zavržení, které závisí na vnímání (a souzení), v podvědomý proces represe"; předpokládá tendenci sestupu mobilní psychické energie k "tonické formě" - zhmotnění psyché. xx) Tento vývoj, jímž jsou původně vědomé boje s požadavky reality (rodiči a jejich následovníky ve formování superego) přeměněny v nevědomé automatické reakce, tento vývoj má pro běh civilizace největší význam. Princip reality se utvrzuje skrze směřování vědomého já ve významném směru: zmrazuje se autonomní vývoj instinktů a jejich vzorec je fixován na dětské úrovni. V instinktuální strukturu je implantováno lpění na statu quo ante. Jedinec se stává stále víc re-kční, v doslovném i obrazném slova smyslu. Postupuje proti sobě samému s přísností, která byla kdysi přiměřená infantilnímu stádiu v jeho vývoji, ale která ve světle racionálních schopností (individuální i společenské) zralosti již dávno zastarala". xxx) Jedinec sám sebe trestá (a tedy je trestán) za skutky, které neučinil či které už nejsou neslučitelné s civilizovanou skutečností, s civilizovaným člověkem.

Superego tak vynucuje nejen respektování požadavků reality, ale i minulé reality. Díky těmto podvědomým mechanismům zaostává duševní vývoj za skutečným vývojem či (protože duševní vývoj je sám faktorem vývoje skutečného) retarduje reálný vývoj, popírá své možnosti ve jménu minulého. Minulost odhaluje svou dvojí funkci při vytváření jedince - a jeho společnosti. Id, připomínáje vládu prvotního principu libosti, kde svoboda od potřeb byla nutností, přenáší stopy vzpomínky na tento stav do každé přítomné budoucnosti: projektuje minulost do budoucnosti. Avšak superego, také podvědomé, odmítá tyto nároky instinktů na budoucnost a to ve jménu minulého, ne ovšem minulého integrálního uspokojení, ale ve jménu minulého hořkého přizpůsobení trestající přítomnosti. Platí pro fylogenezi i ontogenezi, pro vývoj civilizace i růst jedince, že se v něm stopy vzpomínek na jednotu mezi svobodou a nutností podřizují přijetí nutnosti nesvobody; racionální a racionalizovaná, paměť sama se podrobuje principu reality.

Princip reality zachovává organismus ve vnějším světě. V případě lidského organismu je to historický svět. Vnější svět, proti němuž stojí rostoucí ego, je v každém stádiu specifickou sociálně-historickou organizací reality, působící na duchovnou strukturu prostřednictvím společenských činitelů. Poukazovalo se na to, že Freudův koncept principu reality obchází tento fakt, dělá z historických nahodilostí biologickou nutnost: jeho analýzy represivní transformace instinktů pod nárazem principu reality zobecňují ze specifické historické formy reality k realitě čiré a realitě vůbec. Tato kritika platí, avšak nijak neotřásá pravdou Freudovy generalizace, že represivní organizace instinktů je přítomna ve všech historických formách principu reality, které kdy v civilizaci existovaly.

x) The Ego and the Id, str.75.

xx) Franz Alexander, The Psychoanalysis of the Total Personality, New York: Nervous and Mental Disease Monograph No 2, 1929, str.14

xxx) Tamtéž, str. 23-25. Pro další rozlišení v původu a struktuře superego viz str. 85-86.

Když ospravedlňuje represivní organizaci instinktů nesmířitelností primárního principu s principem reality, vyjadřuje historický fakt, že civilizace postupovala jako organizované panství. Vědomí toho vede celou jeho fylogenetickou konstrukci, jež odvozuje civilizaci z nahrazení patriarchálního despotismu primární hordy internalizovaným despotismem klanu bratrů. Přesně proto, že veškerá civilizace byla organizovanou dominací, nabývá dějinný vývoj hodnoty a nutnosti univerzálního biologického vývoje. "Nehistorický" charakter Freudových konceptů obsahuje tak elementy svého protikladu: znovu musí být dobyta jejich historická substance, a to nikoli přidavkem jistých sociologických faktorů (jak to činí "kulturní" nefreudistické školy), ale rozvinutím jejich vlastního obsahu. V tomto smyslu je naše následující rozprava "extrapolací", která vyvozuje z Freudovské teorie pojmy a závěry, obsažené v ní pouze v reifikované formě, již se historické procesy jeví jako přírodní (biologické) procesy.

Po terminologické stránce volá tato extrapolace po duplikaci pojmů: freudovské termíny, které adekvátně nediferencují biologické a sociálně-historické výkyvy instinktů, musí být sdruženy s odpovídajícími termíny, označujícími specifické socio-historické komponenty. Na tomto místě zavádíme dvě z těchto termínů:

a) ned-represe: omezení vynucené společenským panstvím. To je odlišováno od (základní) represe: od "modifikace" instinktů nutné pro zachovu lidského pokolení v civilizaci.

b) Princip výkonu: převažující dějinná forma principu reality.

Za principem reality leží základní skutečnost Ananké či nouze (Lebensnot), což znamená, že boj o existenci se děje ve světě příliš chudém pro uspokojení lidských potřeb bez stálého omezení, odřikání a pozdržení. Jinými slovy, každá satisfakce vyžaduje práci, více nebo méně nepříjemné uspořádání a podnikání pro obstarání prostředků k uspokojení potřeb. V důsledku délky práce, jež zabírá prakticky veškerou existenci zralého jedince, je libost "suspendována" a převládá bolest. A protože základní instinkty usilují o převahu libosti a absenci bolesti, princip libosti je s realitou neslučitelný, a instinkty musí být represivně sešikovány.

Tento argument, jež se ve Freudově metapsychologii většinou rýsuje, je falešný, pokud používá syrového faktu nouze, jež je skutečně důsledkem specifické organizace nouze a specifického existenčního postoje, touto organizací vynuceného. Vládnoucí nouze byla v průběhu civilizace (i když velmi různými způsoby) organizována takovou cestou, že nebyla rozdělována kolektivně podle individuálních potřeb, a obstarávání pro uspokojování potřeb nebylo organizováno s cílem nejlépe uspokojovat vyvíjející se potřeby jedinců. Místo toho bylo "rozdělování" nouze, stejně jako úsilí ji překonat cestou práce, jedincům vnučováno - zprvu prostým násilím, později racionálnějším využitím moci. Bez ohledu na to, jak byla racionalita užitečná pro progres celku, stávala racionalitou panství a postupně zdolávání nouze bylo nerozlučně spjata a utvářeno zájmy panství. Dominace se liší od racionálního výkonu autority. Autorita, jež je přítomna v každé společenské dělbě práce, je odvozena od poznání a omezena na správu funkcí a zařízení, nutných pro chod celku. Na rozdíl od toho je panství vykonáváno zvláštní skupinou jedinců proto, aby se udrželi a povýšili v privilegovaném postavení. Takové panství nevylučuje technický, materiální a intelektuální progres, ale jen jako nevyhnutelný vedlejší produkt, zatímco se zachovává iracionální nouze, nedostatek a omezení.

Různé módy dominance (nad člověkem a přírodou) ústí v různé dějinné formy principu reality. Například společnost, v níž si všichni členové normálně vydělávají na živobytí, vyžaduje jiné formy represe než společnost, v níž je práce výhradní oblastí jedné specifické skupiny. A podobně represe bude v rozsahu i stupni záviset na tom, zda je společenská výroba orientována na individuální spotřebu nebo na zisk, zda jde o tržní nebo plánovanou ekonomiku, zda je vlastnictví soukromé nebo kolektivní. Tyto rozdíly se dotýkají samého obsahu principu reality, protože každá forma principu reality musí být vtělena v systém společenských institucí a vztahů, zákonů a hodnot, které přenášejí a vynucují požadovanou "modifikaci" instinktů. Toto "tělo" principu reality se liší v různých stadiích civilizace. Protože každá forma principu reality nad to vyžaduje značnou míru a rozsah represivní kontroly nad instinkty, zavádějí specifické dějinné instituce principu reality a specifické zájmy dominance dobře kontroly mimo a nad ty, které jsou pro civilizované lidské společenství nezbytné. Tyto dobře kontroly vyrůstající ze specifických institucí dominance jsou tím, co jsme označili jako nad-represi.

Například modifikace a deflexe energie instinktů, nutné pro zachovu monogamné-patriarchální rodiny, hierarchickou dělbu práce či pro veřejnou vládu nad jezdci a jejich soukromou existencí, to jsou instance nad-represe, poukazující na instituce zvláštního principu reality. Jsou dodány k základním (fylogenetickým) restrikcím instinktů, které provázejí vývoj člověka od lidského živočicha k animal sapiens. Moc omezovat a vést instinktivní pudy a přeměnit biologické nezbytnosti v individuální potřeby a touhy spíše uspokojení zvětšuje než oslabuje: "podřízení" přírody, prolomení její kompulze, to je lidská forma principu libosti. Takové omezení instinktů mohlo být zprvu vynuceno nouzí a závislostí lidského živočicha, stalo se však privilegiem a znakem člověka, jenž mu pomohl přeměnit slepou nutnost naplnění potřeby v toužené uspokojení. x)

V průběhu známých dějin civilizace bylo omezení instinktů, vynucené nouzí, stupňováno omezeními, jež vynucovala hierarchická dělba nouze a práce; zájem panství přidával k organizaci instinktů principem reality nad-represi. Princip libosti byl sesazen nejen proto, že se stavěl proti pokroku civilizace, ale protože se stavěl proti civilizaci, jejíž pokrok zachovával vládu a džínu. Freud, zdá se, poznává tento fakt, když srovnává postoj civilizace k sexualitě s postojem kmene nebo části populace "jež získala panství a vykořisťuje zbytek pro své výhody. Strach z odboje potlačených se stává pak motivem pro ještě přísnější regulace". xx)

Modifikace instinktů pod principem reality ovlivňuje instinkty života i instinkty smrti; vývoj instinktů smrti se stává zcela srozumitelný jen ve světle instinktů života, to znamená, ve světle represivní organizace sexuality. Sexuální instinkty nesou hlavní útok principu reality. Jejich organizace kulminuje v podřízení částečných sexuálních instinktů primátu genitality a jejich podřízení reprodukci....

.... Freud ukazuje, že represivní systém konflikt neřeší. Civilizace se dostává do destruktivní dialektiky: stálé omezování Erotu posléze oslabuje instinkty

x) Viz kapitolu 11.

xx) Civilisation and Its Discontents, str. 74.

života a posiluje a uvolňuje tytéž síly, proti nimž "volala do zbraní" síly destrukce. Tato dialektika, jež je dosud neprobádaným, ba tabuizovaným jádrem Freudovy metapsychologie, bude uvažována později; na tomto místě použijeme Freudovy antagonistické koncepce Erotu pro osvětlení specifické dějinné represivnosti, vnucované etablovaným principem reality.

Uvádějíc termín nad-represe, začali jsme úvahu o institucích a vztazích, které vytvářejí společenské "tělo" principu reality. Ty nepředstavují pouze měnící se vnější projevy jednoho a téhož principu reality, ale ve skutečnosti i změny principu reality samého. Tedy i při pokusu osvětlit míru a hranice vládnoucí represivnosti v současné civilizaci budeme ji muset popsat v termínech specifického principu reality, který ovládl počátky a zrání této civilizace. Označili jsme jej jako princip výkonu, abychom zdůraznili, že za jeho vlády je společnost stratifikována podle konkurujících si ekonomických výkonů svých členů. Zjevně to není jediný historický princip reality: jiné druhy společenské organizace v primitivních kulturách nejen vládly, ale přetrvaly i do moderního období.

Princip výkonu, který je principem akvizitivní a antagonistické společnosti v procesu stálé expanze, předpokládá dlouhý vývoj, v jehož průběhu byla dominace stále více racionalizována: kontrolu nad společenskou prací dnes společnost reprodukuje v rozšířené míře a zdokonalených podmínkách. Na dlouhém úseku koincidují zájmy panství se zájmy celku: výnosné využití výrobního aparátu uspokojuje potřeby a schopnosti jedinců. Pro velkou většinu obyvatelstva je rozsah a způsob uspokojení určen vlastní prací; jejich práce je však prací pro aparát, který nekontrolují, který pracuje jako nezávislá síla, již se musí podřídít, pokud chtějí žít. A stává se tím cizejší, čím je pracovní proces specializovanější. Lidé nežijí vlastní život, ale vykonávají předzjednané funkce. Při práci nevyplňují vlastní potřeby a schopnosti, ale pracují v odcizení. Práce se teď stala obecnou a stejně i omezení ukládané na libido: pracovní doba, největší součást doby jedinceva života, je strastnou dobou, protože odcizená práce je absencí uspokojení, negací principu libosti. Libido je vzdáleno od společensky užitečných výkonů, v nichž jedinec pracuje pro sebe jen tak dalece, jak pracuje pro aparát, angažován v činnostech, které většinou nespadají v jedno s jeho schopnostmi a touhami.

Energie instinktů však - a to je rozhodující bod - nepřipadá na (nesublimované) agresivní instinkty, protože její sociální využití (v práci) udržuje, ba obohacuje život jedince. Restriktce, kladené na libido, se jeví tím racionálnější, čím univerzálnější se stávají a čím víc pronikají celou společností. Působí na jedince jako vnější objektivní zákony a jako internalizované síly: společenská autorita je vstřebána do "svědomí" i vědomí jedince a pracuje jako jeho vlastní touha, morálka i vyplnění. V "normálním" vývoji žije jedinec svou represí "svobodně" jako svůj vlastní život: touží po tom, po čem má toužit, jeho uspokojení jsou prospěšná pro něj i pro druhé, je rozumně a často i bohatě šťasten. Toto štěstí, které se odehrává zčásti v několika hodinách volna mezi pracovními dny či nocemi, ale zčásti i během práce, mu umožňuje pokračovat v jeho výkonu, který naopak udržuje práci jeho i ostatních. Jeho erotický výkon je uveden v spulad s jeho výkonem společenským. Represe je ve velkolepém objektivním řádu věcí, který odměňuje poddajné jedince více méně přiměřeně; a odměňujíc, reprodukuje více méně přiměřeně společnost jako celek.

Konflikt mezi sexualitou a civilizací se rozvíjí s tímto vývojem civilizace. Za principu reality se z těla a duše stávají nástroje odcizené práce; mohou jako tyto nástroje fungovat jen tehdy, jestliže se zřeknou svobody libidinálního

subjektu-objektu, jímž lidský organismus prvotně jest a po němž prvotně touží. Rozdělení času hraje v této přeměně podstatnou roli. Člověk existuje jen ob-čas, jen v pracovních dnech jako nástroj odcizeného výkonu; zbytek doby je svoboděn pro sebe. Má-li průměrný pracovní den včetně přípravy a dopravy do práce a z práce deset hodin, a vyžadují-li biologické potřeby spánku a potravy dalších 10 hodin, pak by volný čas byl vždy čtyři hodiny z každých čtyřiaadvaceti, a to po větší část lidského života. Tento čas by byl potenciálně k dispozici pro libost. Avšak princip libosti, jež ovládá id, je "nadčasový" i v tom smyslu, že bojuje proti časovému rozčlenění libosti a proti jejímu rozdělení do malých oddělených dávek. Společnost ovládaná principem výkonu musí nutně ukládat takové rozčlenění, protože organismus musí být cvičen pro své odcizení u samých kořenů - u ego libosti. x) Musí se učit zapomínat na požadavek nadčasového a neužitečného uspokojení, na "věčnost libosti". A nad to se odcizení a šikování rozšiřuje z pracovního dne i do volného času. Taková ko-ordinace nemusí být a nebývá vynucena zvnějšku společenskými činiteli. Základní kontroly volna se dosahuje délkou pracovního dne a únavnou a mechanickou rutinou odcizené práce; ty vyžadují, aby volno bylo pasívní relaxací a re-kreací energie pro práci. Až v posledním stadiu industriální civilizace, když růst produktivity hrozí překročit hranice stanovené represivní dominací, vyvinula technika masové manipulace průmysl zábavy, který přímo kontroluje volný čas; až nyní stát přejímá vnucování těchto kontrol. xx) Jedinec nemá být ponechán o samotě. Vždyť libidinální energie, vytvořená id, ponechána sobě samé a podporována svobodnou inteligencí vědomou si možností osvobodit se od reality represe, by vykročila proti svým stále cizejším omezením a usilovala by o pohlčení stále se rozšiřujícího pole existenčních vztahů, čímž by demonstrovala realitu ego a jeho represivní výkony.

Organizace sexuality reflektuje základní rysy principu výkonu a toho, jak organizuje společnost. Freud zdůrazňuje aspekt centralizace, jež je zvláště operativní při "sjednocování" různých objektů částečných instinktů v libidinální objekt druhého pohlaví, a v budování nadvlády genitálií.

V obou případech je sjednocovací proces represivní - to je částečné instinkty se svobodně nerozvíjejí do "vyššího" stadia uspokojení jež zachovává jejich cíle, ale jsou omezeny a redukovány na služební funkce. Tento proces dosahuje společensky nutné desexualizace těla: libido se soustřeďuje v jedné části těla, zanechávajíc většinu ostatního volnou pro použití jako nástroje při práci. Časová redukce libida je tak doplněna jeho prostorovou redukcí.

Sexuální instinkt původně nemá vnější časové a prostorové omezení svého subjektu a objektu; sexualita je svou povahou "polymorfně-perverzní". Společenská organizace sexuálního instinktu zakazuje jako perverse prakticky všechny jeho manifestace, které neslouží či nepřipravují reprodukční funkci. Bez nejpřísnějších omezení by tyto manifestace působily proti sublimaci, na níž závisí růst

x) Aby bylo jasno, každá forma společnosti, každá civilizace musí vymáhat pracovní čas pro obstarávání věcí pro život nezbytných i zbytných. Avšak ne každý druh a způsob práce je podstatně nesmiřitelný s principem libosti. Lidské vztahy spojené s prací mohou "obstarávat velmi podstatné uvolnění libidinálního komponentu impulzů narcisistického, agresivního a dokonce i erotického". (*Civilization and Its Discontents*, str. 34, pozn.). Nesmiřitelný je konflikt nikoli mezi prací (principem reality) a Erotem (principem libosti), ale mezi odcizenou prací (princip výkonu) a Erotem. Pojem neodcizené a libidinální práce bude rozebírán později.

xx) Viz kapitolu 4.

kultury. Podle Fenichela jsou "pregenitální touhy objektem sublimace" a přímát genitálí je jejím předpokladem. x) Freud si kladl otázku, proč se tabu perverzí udržuje s tak mimořádnou přísností. Dospěl k závěru, že nelze zapomínat, že perverze jsou nejen ohavné, ale i poněkud monstrózní a otřesné - "jakoby měly svádějící vliv; jako by vězela v tom, že musí být potlačena tajná závist těm, kteří se jim oddávají". xx) Perverze se zdají dávat promesse de bonheur větší, než je tomu u "normální" sexuality. Co je zdrojem tohoto slibu? Freud zdůrazňoval "exkluzivní" charakter deviací od normálnosti, jejich zamítnutí reprodukčního sexuálního aktu. Perverze tak vyjadřuje odboj proti podřízení sexuality řádu reprodukce a institucím, jež tento řád garantují. Psychoanalytická teorie vidí v praktikách, které vylučují nebo zabraňují reprodukci, opozici proti pokračování řetězce reprodukce a tedy i otcovské vlády - pokus zabránit "znovuoobjevení otce". xxx) Perverze se zdají odmítat celé zotročení ego libosti pod ego reality. Žádajíce instinktuální svobodu ve světě represe, často se vyznačují silným odmítáním onoho pocitu viny, jež doprovází sexuální represí. xxxx)

Svou revoltu proti principu výkonu ve jménu principu libosti ukazují perverze hlubokou afinitu fantazií jako mentální aktivitě, jež "se udržela svobodná vůči zkoušení reality a zůstala podřízena jedině principu libosti". xxxxx) Fantazie nejen hraje konstitutivní úlohu v perverzních projevech sexuality xxxxxx), ale jako umělecká imaginace spojuje perverxi s představou integrální svobody a uspokojení. V represivním řádu, který vnucuje ztotožnění normálního, společensky užitečného a dobrého, se manifestace libosti jen pro ni samu nutně jeví jako fleurs du mal. Proti společnosti, jež využívá sexualitu jako prostředek pro užitečný cíl, uchovávají perverze sexualitu jako účel; umisťují se samy mimo dominium principu výkonu a vyzývají samy jeho základy. Budují libidinální vztahy, které společnost musí zatratit, protože hrozí zvrátit proces civilizace, který učinil z organismu nástroj práce. Jsou symbolem toho, co se musí potlačit, aby zavládla suprese a aby organizovala stále účinnější dominaci nad člověkem a přírodou - symbol destruktivní identity mezi svobodou a štěstím. A nad to by povolení perverze v praxi znamenalo ohrožení řádné reprodukce nejen pracovní síly, ale patrně i samého lidstva. Fúze Erotu a instinktu smrti, povážlivá i v normální lidské existenci, se v tomto případě zdá být uvolněna za bod nebezpečí. Uvolnění této fúze způsobuje, že se projevuje erotický komponent v instinktu smrti a fatální komponent v sexuálním instinktu. Perverze narážejí na poslední identitu Erotu a instinktu smrti, či na podřízení Erotu instinktu smrti. Zde se obrací vnějškově kulturní (či životní?) úkol libida - úkol "zneškodnit destruktivní instinkt" xxxxxxx): instinktuální pud v hledání posledního a integrálního uspokojení se vrací od principu libosti k principu Nirvány. Civilizace postihla a sankcionovala toto vrcholné nebezpečí: uctívá konvergenci instinktu smrti a Erotu ve vysoce sublimovaných (a monogamických) kreacích Liebestodu, vydědujíc při tom méně kompletní, avšak realističtější výrazy Erotu jako účelu.

x) The Psychoanalytic Theory of Neurosis, str.142.

xx) A General Introduction to Psychoanalysis, str.282.

xxx) G.Barag: Zur Psychoanalyse der Prostitution, in Imago,XXIII/3, 1937, str.345.

xxxx) Otto Rank: Sexualität und Schuldgefühl, Leipzig, 1926, str.103.

xxxxx) Freud: Two Principles in Mental Functioning, in Collected Papers IV,16-17

xxxxxx) Rank: Sexualität u. Schuldgefühl, str.14-5

xxxxxxx) Freud: The Economic Problem in Masochism, in Collected Papers II, str.260.

Neexistuje společenská organizace instinktu smrti paralelní organizaci Erotu: právě hloubka, v níž instinkt působí, chrání jej proti této metodické a systematické organizaci; kontrole jsou přístupné jen jisté jeho odvozené projevy. Jako komponent sado-masochistického uspokojení spadá pod přísná tabu perverze. A přece je celý progres civilizace umožněn jen přeměnou a využitím instinktu smrti či jeho derivátů. Odklonění primární destruktivnosti od ego k vnějšímu světu sytí technický progres, a využití instinktu smrti pro utváření superego dosahuje, že se ego libosti podřizuje punitivně principu reality a zajišťuje civilizovanou moralitu. Při této přeměně se instinkt smrti dává do služeb Erotu; agresivní impulzy obstarávají energii pro stálé měnění, ovládání a vykořisťování přírody k prospěchu lidstva. Člověk napadá, štěpí, mění a rozdrbňuje věci a živočichy (a periodicky i lidi), a rozšiřuje při tom svou vládu nad světem a pokračuje k stále bohatším stadiím civilizace. Civilizace však zachovává po celou tu dobu znamení svého smrtelného komponentu:

.. zdá se, že jsme téměř přinuceni akceptovat hroznou hypotézu, že v samé struktuře a substanci všech lidských konstruktivních sociálních snah je vtělen princip smrti, že není progresivního impulsu, který by se nemusel vyčerpat, že intelekt nemůže obstarat žádnou stálou ochranu proti průbojnému barbarství. x)

Společensky usměrněná destruktivnost odhaluje vždy znovu svůj původ v pudu, který vzdoruje vši užitečnosti. Pod různorodými racionálními a racionalizovanými motivy pro válku proti národním a skupinovým nepřítelům, pro destruktivní podmanění času, prostoru a člověka, se manifestuje smrtelný partner Erotu.

"Při konstrukci osobnosti se instinkt destrukce projevuje nejjasněji ve formování super-ego".^{xx)} Jistě, svou obrannou úlohou před "nerealistickými" impulzy id a svou funkcí v konečném vítězství nad Oidipovským komplexem buduje superego jednotu ego a chrání ji, zabezpečuje její rozvoj pod principem reality a pracuje tak ve službách Erotu. Superego však dosahuje těchto cílů proti id, obracejíc část instinktů destrukce proti části osobnosti - destruuje a "rozštěpuje" jednotu osobnosti jako celku; tak pracuje ve službě antagonisty instinktu života. Tato dovnitř zaměřená destruktivnost vytváří nad to morální jádro zralé osobnosti. Svědomí, nejpěstovanější morální činitel civilizovaného jedince, vzniká prosyceno instinktem smrti; kategorický imperativ, který vynucuje superego, zůstává imperativem sebestrukce, až konstruuje sociální existenci osobnosti. Dílo represe poukazuje na instinkt smrti i na instinkt života. Jejich fúze je normálně zdravá, ale udržující se přísnost superego tuto zdravou rovnováhu stále ohrožuje. "Čím víc člověk zadržuje své agresivní tendence vůči ostatním, tím tyranštější, to je agresivnější se stává ve svém ego-ideálu, ... tím intenzivnější se stávají agresivní tendence jeho ego-ideálu proti vlastnímu ego." ^{xxx)} V extrémním případě může v superego převládnout melancholie, "čistá kultura instinktu smrti": superego se může stát "druhem shromaždiště pro instinkty smrti". ^{xxxx)} Toto extrémní nebezpečí má však své kořeny v normální situaci ego. Protože výsledkem práce ego je

x) Wilfred Trotter: Instincts of the Herd in Peace and War, London 1953, str.196-7.

xx) Viz Freud: Why War? in Collected Papers, V, str.273 a násl.

xxx) The Ego and the Id, str. 79, 80.

xxxx) Tamtéž, str. 77, 79.

osvobození agresivních instinktů v superego, jeho boj proti libidu ho vystavuje nebezpečí špatného zacházení a smrti. Tím, že ego trpí superego nebo mu dokonce podléhá, dostává se mu osudu prvoků, kteří jsou ničeni produkty desintegrace, které sami vytvořili. x)

A Freud dodává, že "s (mentálně) ekonomického hlediska se moralita pracující v superego zdá být podobna produktu desintegrace."

A je to tento kontext, v němž Freudova metapsychologie stojí tváří v tvář fatální dialektice civilizace: tentýž progres civilizace vede k uvolnění stále destruktivnějších sil. Aby bylo možno osvětlit spojení mezi Freudovou individuální psychologií a teorií civilizace, bude nezbytné shrnout interpretaci dynamiky instinktů na jiné úrovni, a to na úrovni fylogenetické.

x) The Ego and the Id, str. 84.

3. Filosofická mezihra

Freudova teorie civilizace vyplývá z jeho psychologické teorie - jeho názory na proces dějin jsou vyvozeny z analýzy duševního aparátu jedinců, kteří jsou živoucí substancí dějin. Tento jeho přístup proniká natolik za ochrannou ideologii, natolik chápe kulturní instituce v tom smyslu, jak utvářejí jedince, jejichž prostřednictvím fungují. Zdá se ovšem, že psychologický přístup v rozhodujícím bodě zklamal: dějiny se uskutečňovaly "za zády" jedinců a nad jedinci. Zákony dějinného procesu nebyly zákony působící na jedince, ale spíše zákony, jež ovládaly reifikované instituce. ^{x)} Proti kritice, která byla v tomto smyslu vznesena, jsme poukazovali, že Freudova psychologie sahá do oné dimenze duševního aparátu, v níž je jedinec ještě genus, kde přítomnost je ještě minulostí. Za sociologickou desindividualizací odhaluje Freud desindividualizaci psychologickou: odhaluje, že biologická desindividualizace se uskutečňovala za principu libosti a Nirvány, sociologická za principu reality. Proto, že je i koncepcí platnou pro genus, je Freudova psychologie jedince per se obecně platná. Jeho rodová psychologie pojímá výkyvy instinktů jako výkyvy dějinné: opakuje se dynamiku boje Erotu a instinktu smrti, boje výstavby a destrukce kultury, represe a návratu potlačeného umožňuje a organizuje historická situace, za níž probíhá vývoj lidstva.

Metapsychologické implikace Freudovy teorie však vybočují za rámec sociologie. Primární instinkty se dotýkají života a smrti, což znamená, že se dotýkají organické hmoty jako takové. Jsou vazbou mezi organickou a neorganickou hmotou, a na druhé straně i vazbou mezi organickou hmotou s jejími nejvyššími duševními projevy. Jinými slovy, ve Freudově teorii jsou jisté předpoklady o struktuře zásadních modů bytí, obsahuje tedy implikace ontologické. V této kapitole se pokusím dokázat, že tyto implikace jsou víc než formální, že přísluší k základnímu kontextu západní filosofie.

Civilizace začíná podle Freuda tam, kde se metodicky omezují základní instinkty. V organizování instinktů lze rozpoznat dva základní způsoby:

- a) omezení sexuality, jež vyúsťuje v trvalé a rozšiřující se skupinové vztahy,
- b) omezení destruktivních instinktů, které vede k ovládnutí člověka a přírody a k individuální a skupinové morali. Kombinace těchto dvou sil stále účinněji podporuje život stále větších skupin. Eros tak nabývá převahy nad svým protivníkem. Společenské využití staví instinkt smrti do služeb instinktů života. Proces civilizace však rozšiřuje stupeň sublimace a řízené agrese, a obojí zase oslabuje Eros a uvolňuje destruktivitu. To by tedy znamenalo, že pokrok je vždy vázán na regresivní trend ve struktuře instinktů (konec konců na instinkt smrti) a růst civilizace že je provázen stálým, i když potlačeným impulsem spočinout v konečném uspokojení. Zvyšování moci a produktivnosti se uskutečňuje destrukcí, jež je mimo racionální nutnost. Hledání svobody zatemňuje hledání Nirvány.

Neblahá hypotéza, že kultura - via společensky využitý impulz - podléhá vládě principu Nirvány, často pronásledovala psychoanalýzu. Progres "obsahuje"

x) Viz Theodor Adorno: Psychoanalyse und Soziologie, Sociologica, Europäische Verlaganstalt, 1955, Frankfurter Beiträge.

regres. Otto Rank vyvozuje ze svého pojetí "traumatu zrození" závěr o "ochranných krunýřích", které kultura vytváří ve stále větším měřítku, a které reprodukuje nitroděložní stav

"Každé "pohodlí" , které se civilizace a technické poznání snaží rozšířit, usiluje jen o to, nahradit trvalými náhražkami primární cíl, od něhož se stále víc vzdaluje." x)

Teorie Ferencziho, zejména jeho pojetí "genito-fugálního" libida směřuje k témuž závěru xx), a Géza Roheim považuje nebezpečí "bezobjektivnosti, ponechanosti v temnotě" za jeden z rozhodujících instinktuálních motivů v evoluci kultury. xxx)

Veliká a stálá síla principu Nirvány v civilizaci ukazuje, jak značné je omezení, ukládané na kulturu-vytvářející moc Erotu. Eros vytváří kulturu ve svém boji proti instinktu smrti: usiluje o zachovu bytí ve stále větší a bohatší míře, aby uspokojil instinkty života a ochránil je od hrozby ne-vyplnění a vyhasnutí. A je to selhání Erotu, nedostatek naplnění v životě, co zdůrazňuje instinktuální hodnotu smrti. Různé formy regrese jsou nevědomým protestem proti nedostatečnosti civilizace: proti převaze námahy nad libostí a výkonu nad uspokojením. Nejvnitřnější tendence organismu bojuje proti principu, jež převládá v civilizaci, a trvá na návratu z údcizení. V tomto odboji se deriváty instinktu smrti spojují s neurotickými a zvrácenými projevy Erotu. Znovu a znovu Freudova teorie civilizace poukazuje na tyto paralyzující se trendy. Ačkoli se stávající kultura jeví jako destruktivní, poukazuje samy na destruktivnost toho, co se snaží destruovat: na represí. Cílí nejen proti principu reality, k nebytí, ale i za princip reality - k jinému modu bytí. Označují historický charakter principu reality, označují hranice jeho platnosti a nutnosti.

Vědecká racionalita západní civilizace, jež začala přinášet své ovoce, začala si současně uvědomovat své psychické implikace. Ego, které se podjalo racionální přeměny lidského a přírodního prostředí, objevovalo samo sebe jako bytostně agresivní a ofenzivní subjekt, jehož myšlení a konání mělo podmanit objekt. Byl to subjekt proti objektu. Toto a priori antagonistické zkušenosti podmiňovalo ego cogitans i ego agens. Příroda (v něm i jako vnější svět) byla tomuto ego "dána" jako něco, proti čemu se má bojovat, co se má dobývat, ba znásilňovat - taková je podmínka sebezáchovy a sebevývoje.

Boj začíná postupujícím vnitřním podmaňováním "nižších" schopností člověka, jeho smyslových a chuťových schopností. Jejich podřízení se nejméně už od Platona chápe jako konstitutivní element lidského rozumu, jež se tím pojímá jako prvořadě represivní. Boj kulminuje v podmaňování vnější přírody, která musí být bez ustání napadána, vykořisťována - aby uspokojila lidské potřeby. Ego zakouší jako "provokaci" xxxx), jako "projekt" xxxx), zakouší každou existenční podmínku jako

x) The Trauma of Birth, New York, 1929, str.99, viz i str. 103

xx) Viz kapitulu 10.

xxx) The origin and Function of Culture, New York, Nervous and Mental Disease Monograph No 69, 1943, str.77

xxxx) Gaston Bachelard: L'Eau et les Reves, Paris, José Corti, 1942, str.214

xxxxx) J.P.Sartre: L'Etre et le Néant, Paris, Gallimard, 1946, passim

omezení, které je třeba překonat a přeměnit v jiné. Ego se stává předurčeným pro podmaňování a produktivitu - a to nezávisle na jakékoli podmínce, která volá po takovém postoji. Max Scheler zdůraznil, že "ať vědomý nebo nevědomý impuls nebo vůle k moci nad přírodou je primum movens" ve vztahu moderního člověka k bytí, že strukturálně předchází moderní vědě a technice - "pre a a-logický antecedent" vědeckého myšlení a intuice.^{x)} Organismus se spádý k ovládnutí a priori zakouší přírodu jako vyzývající k přemožení a kontrole.^{xx)} A v důsledku toho je i práce a priori síla a provokace v boji přírodou, překonávání resistance. Zmíněnému postoji k práci se představy o objektivním světě jeví jako "symboly pro agresí", čin se mu jeví jako ovládnutí a realita per se jako "resistance". Scheler nazývá tento způsob myšlení "poznáním pro ovládnutí a úspěch" a vidí v něm specifický modus myšlení, jež ovládl vývoj moderní civilizace.^{xxx)} Utvářel nejen vládnoucí koncepci ego, myslícího a jednajícího subjektu, ale i objektivního světa, který mu přísluší, koncepci bytí jako takového.

Ať už jsou implikace původní řecké koncepce Logu jako essence bytí jakékoli, od kanonizace Aristotelenskou logikou se pojem Logu mísí s ideou pořádkujícího, klasifikujícího a ovládnutího rozumu. A tato idea rozumu se dostává do stále patrnějšího antagonismu k postojům a schopnostem, které jsou spíše receptivní než tvořivé a usilují spíše o uspokojení než o transcendenci, jež zůstávají spjaty s principem libosti. Jeví se nerozumné a iracionální. Aby sloužily pokroku rozumu, musí se podmanit a pohltnout. Rozum má zajistit rozvinutí lidských schopností stále účinnější přeměnou a exploatací přírody. Zdá se však, že v tomto procesu ustupuje cíl prostředkům: čas věnovaný odcizené práci pohlcuje čas pro individuální potřeby a určuje tyto potřeby. Logos se rozvíjí jako logika ovládnutí. A když konečně logika redukuje jednotky myšlení na znaky a symboly, zákony myšlení se stávají technikami kalkulace a manipulace.

Logika panství netriumfuje nevyžívána. Filosofie, která vyhrocuje vztah mezi subjektem a objektem, podržuje i obraz jejich smíření. Neúporná práce transcendujícího subjektu ústí v závěrečnou jednotu subjektu a objektu: v ideu "bytí-u-sebe-a pro-sebe", existujícího ve vlastním naplnění. Logos uspokojení protiřečí Logu odcizení: vnitřní dějiny západní metafyziky oživuje úsilí je harmonizovat. Toto úsilí je klasicky formulováno v Aristotelově hierarchii modů bytí, která kulminuje v nús theos: jeho existence je určována pouze jím samým, a je sebou samým ve všech stavech a podmínkách. Vzestupná křivka dění je uzavřena v okruhu, který se pohybuje sám v sobě. Minulost, přítomnost i budoucnost jsou v něm uzavřeny. Tento modus bytí je podle Aristotela vyhrazen bohu. A pohyb myšlení, čisté myšlení, je jediným "empirickým" přiblížením. Empirický svět se jinak na podobném naplnění nepodílí, jen "Érotu-podobná" touha spojuje tento svět jeho účelem-o-sobě. Nús theos je částí univerza, nikoli tvůrce, pán a spasitel, ale modus bytí, v němž veškerá možnost je skutečností, v němž je naplněn "projekt" bytí.

x) Die Wissenschaftsformen und die Gesellschaft, Leipzig 1926, str. 234-5

xx) Tamtéž, str. 298-299. Scheler se zmiňuje o "herrschaftswilliges Lebenswesen".

xxx) Tamtéž, str. 459, 461.

Přes všechny pozdější transformace zůstává stále živá Aristoteléska koncepce. Když západní myšlení na konci Věku a Rozumu podniká v Heglovi poslední a největší pokus demonstrovat platnost kategorií a principů ovládajících jeho svět, uzavírá se opět pojmem nús theos. Naplnění je opět relegováno k absolutní ideji a absolutnímu poznání. Strastiplný proces destruktivní a produktivní transcende končí pohybem v kruhu. Celek zde objímá vše: všechna alienace je ospravedlněna a zároveň zrušena v univerzálním kruhu rozumu, jímž je svět. Filosofie však do sebe nyní pojala konkrétní dějinné základy, na nichž se budova rozumu tyčí.

Fenomenologie ducha rozvíjí strukturu rozumu jako strukturu panství a jako překonání panství. Rozum se rozvíjí skrze rozvíjející se sebevědomí člověka, který podmaňuje přírodní a dějinný svět a činí z něj materiál sebe-realizace. Když pouhé vědomí dosahuje stadia sebe-vědomí, nalézá sebe sama jako ego, a ego je především žádost: může si sebe uvědomit jen tím, že se uspokojí u "druhého" a v "druhém". Toto uspokojení však zahrnuje "negaci" druhého, protože ego se má dokázat jako skutečné "bytí-pro-sebe" proti vší "jinakosti".^{x)} To je pojem jedince, který se musí stále potvrzovat a utvrzovat, aby byl skutečně, který je postaven proti světu jako své "negativitě", jež popírá jeho svobodu, takže může existovat jen při stálém dokazování své existence proti něčemu či někomu. Ego se musí stát svobodným, ale má-li svět "ráz negativity", svoboda ego závisí na tom, aby bylo "uznáno" jako vládce, a toto uznání může nabídnout jen jiné ego, jiný sebe-vědomý subjekt. Objekty nejsou živé. Překonávání jejich rezistence nemůže uspokojit či "potvrdit" moc ego: "Sebevědomí může dojít svého uspokojení jen v jiném sebevědomí". Agresivní postoj vůči objektu-světu, ovládnutí přírody tedy konec konců směřuje k vládě člověka nad člověkem. Je to agresivnost vůči jiným subjektům: satisfakce ego je podmíněna jeho "negativním vztahem" k jinému ego.

Svoboda je vsazením života ne proto, že je osvobozením od otroctví, ale protože sám obsah lidské svobody je určen oboustranným "negativním vztahem k druhému". A protože tento negativní vztah zasahuje totalitu života, svoboda se může "dokázat" jen sázkou života samého. Smrt a úzkost - a to nikoli jako "strach před tím nebo oním elementem, nikoli před tím nebo oním momentem času", ale jako úzkost o "celé bytí" - to jsou termíny, podstatné pro lidskou svobodu a uspokojení. Z negativní struktury sebevědomí vyplývá vztah pána a raba, vlády a poslušnosti. Tento vztah je důsledkem specifické povahy sebevědomí a důsledkem jeho specifického postoje k jinému (k objektu a subjektu).

Fenomenologie ducha by však nebyla sebeinterpretací západní civilizace, kdyby byla jen rozvinutím logiky panství. Fenomenologie ducha vede k překonání té formy svobody, která se odvozuje z antagonistického vztahu k jinému. A pravý způsob svobody je nikoli neustálá aktivita dobývání, ale její spočinutí v transparentním vědění a uspokojení bytí. Ontologické klima konce Fenomenologie je velmi protikladné prométeovské dynamice:

"Die Wunden des Geistes heilen, ohne dass Narben bleiben; di Tat ist nicht das Unvergängliche, sondern wird von dem Geiste in sich zurückgenommen, und die Seite der Einzelheit... ist das unmittelbar Verschwindende."

Vzájemné uznání je stále zkouškou reality svobody, ale smyslem nyní je odpuštění a smíření:

x) Fenomenologie (B,IV,A); k této partii odkazují i v dalším textu.

"Das Wort der Versöhnung ist der daseiende Geist, der das reine Wissen seiner selbst als allgemeines Wesen in seinem Gegenteile .. anschaut, - ein gegenseitiges Anerkennen, welches der absolute Geist ist."

Tyto formulace se objevují na místě rozhodujícím, tam, kde Hegelova analýza projevů ducha dosáhla "sebevědomí ducha" - jeho bytí-v-sobě-a-pro-sebe. "Negativní vztah k druhému" je tu nakonec v existenci ducha jako nús přeměněno v produktivitu, jež je receptivností, a v aktivitu, jež je naplněním. Hegelova presentace systému v Encyklopedii končí slovem "raduje". Filosofie západní civilizace vrcholí v ideji, že pravda tkví v negaci principu, který tuto civilizaci ovládá - negaci ve dvojím smyslu toho slova, že totiž svoboda se jeví reálná jen v ideji, a že nekonečně projektující a transcendující produktivita bytí dochází uskutečnění ve věčném míru sebevědomé receptivnosti.

Fenomenologie ducha zachovává veskrze napětí mezi ontologickým a historickým obsahem: projevy ducha jsou hlavní stadia západní civilizace; tato dějinná stadia zůstávají však zasažena negativitou. Duch přichází k sobě jen v absolutním vědění a jako absolutní vědění. Je to současně čas pravé formy myšlení a pravé formy bytí. Bytí je samou svou podstatou rozumem. Nejvyšší forma rozumu je však podle Hegela většinou protikladem převládající formy: je to dosažené naplnění, transparentní jednota subjektu a objektu, univerzálního a individuálního - nikoli statická, ale dynamická jednota, v níž je všechno dění zvnějšněním, uvolněním a "radostí" možností. Práce dějin se v dějinách naplní: aliance je zrušena, a s ní i transcendence a plynutí času. Duch "překonává svou časovou formu; ruší čas." (".. hebt seine Zeitform auf; tillgt die Zeit".) "Cíl" dějin však znovu pojímá svůj obsah: síla, která vykonává podrobení času je vzpomínka (re-kolekce). Absolutní vědění, v němž duch dosahuje své pravdy, je "duch vstupující do sebe sama, když ruší svou (vnější) existenci a předává vzpomínce vlastní tón" ("... sein Insichgehen, in welchem er sein Dasein verlässt und seine Gestalt der Erinnerung übergibt".) Bytí není již strastiplnou transcendencí k budoucnosti, ale pokojným re-kapitulováním minulosti. Vzpomínka, která zachovala vše, co bylo, je vnitřní a vakutku vyšší formou substance." ("... das Innere und in der Tat höhere Form der Substanz".)

Fakt, že vzpomínka se zde objevuje jako rozhodující kategorie pro nejvyšší formu bytí napovídá vnitřní trend Hegelovy filosofie. Hegel nahrazuje ideu pokroku ideou cyklického vývoje, který se, soběstačný, pohybuje v reprodukci a dokonání toho, co jest. Předpokladem tohoto vývoje je celá historie člověka (jeho objektivního i subjektivního světa) a porozumění této jeho historii - vzpomínku na jeho minulost. Minulost zůstává přítomna, je pravým životem ducha; to co bylo, rozhoduje o tom, co jest. Svoboda zahrnuje smíření, vykoupení minulosti. Bude-li minulost ponechána stranou a zapomenuta, nebude konce v destruktivním přesahu. Pokrok přesahu musí být nějak uvězněn. Hegel myslel, že "rány ducha se hojí bez jizev", Věřil, že za současné úrovně civilizace a s vítězstvím rozumu se svoboda již stala skutečností. Avšak ani stát, ani společnost nejsou vtělením poslední formy svobody. Ať jsou jakkoli rozumně organizovány, jsou dotčeny ne-svobodou. Pravá svoboda je jen v ideji. Osvobození je proto duchovní záležitost. Hegelova dialektika zůstává v rámci, kladeném daným principem reality.

Západní filosofie končí ideou, kterou začala. Na začátku i na konci, u Aristotela i u Hegela se vrcholný modus bytí, vrcholná forma rozumu a svobody jeví jako nous, duch, Geist. Na konci i na začátku zůstává empirický svět

v negativitě - materiál a nástroj ducha či jeho reprezentantů na zemi. Ve skutečnosti ani vzpomínka, ani absolutní vědění neosvobozuje to, co bylo a je. Avšak tato filosofie přesto poukazuje na princip reality, který ovládá empirický svět, ale i na jeho negaci. Cíl bytí není vzestupnou křivkou, ale uzavřeným kruhem - návratem z odcizení. O tomto stavu může filosofie uvažovat jen jako pano stavu čistého myšlení. - Mezi začátkem a koncem je vývoj rozumu jako logika ství - pokrokem skrze odcizení. Represivní osvobození je potvrzeno: v ideji a v ideálním.

Po Hegelovi je hlavní proud západní filosofie již vyčerpán. Logos dominace vybudoval svůj systém, a co následuje, je epilog. Filosofie přežívá jako speciální (a nepřiliš životná) funkce akademických zařízení. Nové principy myšlení se vyvíjejí mimo ně: jsou kvalitativně nové a vázány na novou formu rozumu, na nový princip reality. V metafyzickém smyslu se změna vyjadřuje faktem, že podstata bytí se už nepojímá jako Logos. Touto změnou v základní zkušenosti o bytí je napadena logika dominace. Když Schopenhauer definuje podstatu jako vůli, ukazuje se, jak: nenasycitelná žádostivost a agrese, která musí dojít svého cíle za každou cenu. Podle Schopenhauera dochází agrese a žádostivost svého cíle jen v absolutní negaci: sama vůle musí dojít spočinutí - klidu, konce. Ale idea Nirvány je afirmací: cíl je naplnění, uspokojení. Nirvána je představou principu libosti. A jako taková se objevuje v hudebních dramatech Richarda Wagnera, i když dosud v represivní formě. Represivní proto, že (jako v každé dobré teologii a morálce) naplnění i zde vyžaduje obětování pozemského štěstí. O principu individuationis je řečeno, že je chybou - naplnění je jen mimo tuto oblast. Nejorgiastičtější Liebestod stále ještě oslavuje nejorgiastičtější odříkání.

Jen Nietzscheva filosofie se zvedá nad ontologickou tradici, ale jeho obvinění Logu jako represe a perverze vůle k moci je tak velice dvojnásobné, že často překáží porozumění. Historicky vzato, Logos dominace nepotlačuje, ale uvolňuje vůli k moci. Směr této vůle byl represivní - vůči produktivnímu odříkání, které učinilo člověka otrokem vlastní práce a nepřítelem vlastního uspokojení. A vůle k moci není nad to posledním Nietzschevým slovem: "Vůle - tento osvoboditel a nositel radosti: tak jsem vám pravil, mí druži! Ale nyní učím i toto: Vůle sama je dosud vězněm."^{x)} Vůle je dosud vězněm, protože nemá moci nad časem. Minulost nejen není osvobozena, ale neosvobozená stále maří veškeré osvobození. Pokud nebude zlomena moc času nad životem, potud nemůže být svoboda. Fakt, že se čas "nevrací", uchovává rány špatného svědomí, pěstuje pomstu a potřebu trestu, což prodlužuje minulost a nemocnost k smrti. Triumfem křesťanské morálky byly zvráceny a omezeny životní instinkty. Špatné svědomí bylo spjato s "vinou před bohem". Do lidských instinktů bylo vštípeno "nepřátelství, rebelie, vzpoura proti 'pánu', 'otci', prvotnímu předku a počátku světa."^{xx)} Tak byla ospravedlněna a utvrzena represe a deprivace. Byly přeměněny v agresivní síly, které určovaly lidskou existenci. S jejich stoupajícím využíváním společenství se progres stal nutně progresivní represí. Na této cestě není alternativy. Žádná duchovní a transcendentální svoboda nemůže kompenzovat represivní základy kultury. "Rány, které utrpěl duch" - zacelí-li se vůbec - zanechávají jizvy. Minulost se stává vládcem přítomnosti, život se stává holdem smrti,.....

x) Tak pravil Zarathustra, II,

xx) Genealogie der Moral, Odd.II.

Nietzsche exponuje gigantický klam, na němž byla zbudována západní filosofie a moralita, zejména přeměnu skutečností v podstaty, přeměnu historických podmínek v podmínky metafyzické. Slabost a malomyslnost člověka, nerovnost moci a bohatství, nespravedlnost a utrpení - to vše bylo přičteno jakémusi transcendentálnímu zločinu a vině. Z rebelie se stal prvotní hřích, neposlušnost vůči bohu. Z úsilí po uspokojení se stala chlípnost. Celá tato řada klamů vyvrcholila ve zbožnění času: protože všechno v empirickém světě pomíjí, člověk je samou svou podstatou konečné jsoučno a smrt je samou podstatou života. Věčné jsou jen vyšší hodnoty, a jen ony jsou tedy skutečně reálné: Nitro člověka, víra a láska, která nic nežádá a po ničem nepřahne. Nietzschovo úsilí odhalit historické kořeny této transformace odhaluje její dvojí funkci: pacifikovat, kompenzovat a ospravedlnit nepriviligované a ochránit ty, kteří z nich neprivilegované učinili. Úspěch zahluje vládce a otroky, vládnoucí a ovládané v pochodů této tvořivé represe, která vedla západní civilizaci k stále vyšším stupňům výkonnosti. Rostoucí výkonnost však je i rostoucí degenerací životních instinktů - úpadkem člověka.

Nietzschova kritika se liší ode vší akademické psychologie v postojí, z něhož je vedena. Nietzsche mluví ve jménu principu reality, který je bytostně antagonistický principu západní civilizace. Tradiční forma rozumu byla popřena na základě zakoušení bytí-jako-účelu-o-sobě, jako radosti, Lust, jako požitku. Z této pozice je veden boj proti času: musí být zlomena tyranie dění nad bytím, má-li se stát člověk sebou samým ve světě, který mu bude skutečně patřit. Pokud existuje nezvládnutý a nepodmíněný proud času - nesmyslná ztráta, bolestné "bylo" a už nikdy být nemůže - bytí obsahuje zárodky destrukce, jež převrací dobro ve zlo a a vice versa. Člověk se stane sebou samým podmaněním transcendence, tehdy, až se věčnost stane přítomnou zde a nyní. Nietzschova koncepce ústí vidinou uzavřeného kruhu; nikoli pokroku, ale "věčného návratu".....

Uzavřený kruh existoval již dříve: u Aristotela a Hegela, jako symbol bytí-účelu-o-sobě, jež Aristoteles rezervoval pro nús theos, Hegel ztotožnil s absolutní ideou. Nietzsche však pojímal věčný návrat konečného přesně tak, jak jest, v plné konečnosti a konkrétnosti. To je totální afirmace instinktů života, zapuzující všechny únik a všechnu jejich negaci. Věčný návrat je vůlí a vizí erotic-kého postoje k bytí, kde nutnost koinciduje s naplněním.

....

Věčnost, dlouho poslední útěcha odcizené existence, se stala nástrojem pro reprezi: byla relegována do transcendentálního světa, stala se z ní nereálná odměna za reálné utrpení. Teď se požaduje pro zem - jako věčný návrat jejich dětí, lilie a růže, slunce nad horami a jezery, milujícího a milovaného, strach o jejich život, bolesti a štěstí. Smrt jest. Je podmaněna tehdy, jestliže ji následuje skutečné znovuzrození všeho, co bylo na zemi před ní. Ne tedy pouhé opakování, ale chtěné a žádané znovu-zrození. Věčný návrat je proto i návratem utrpení, ale utrpení jako prostředku pro větší uspokojení, pro stupňování radosti. x) Strach z bolesti má původ v "instinktu slabosti", ve faktu všemocnosti bolesti, která je finální a fatální. Jestliže je člověková "moc dostatečně silná" xx), aby učinila z bolesti podnět afirmace, vazbu v řetězci radosti - utrpení

x) Ruhm und Ewigkeit, Werke, Leipzig, Alfred Kröner, 1919, XIV, str. 301
xx) Tamtéž, str. 295.

může být potvrzeno. Myšlenka věčného návratu odvozuje svůj význam z ústřední věty "radost si žádá věčnost" - žádá si, aby ona sama a všechny věci byly věčné.

Nietzschova filosofie v sobě obsahuje dosti elementů z děsivé minulosti: její oslava bolesti a moci zachovává rysy morálky, kterou se snaží překonat. Představa nového principu reality však prolamuje represivní obsah a anticipuje osvobození od archaického dědictví. "Země byla příliš dlouho blázincem!" x) Osvobození podle Nietzscheho závisí na obrácení pocitu viny. Lidstvo musí dospět k tomu, aby spojovalo špatné svědomí ne s afirmací, ale popřením instinktů života, ne s rebelií, ale s přijímáním represivních ideálů. xx)

Mluvili jsme o jistých klíčových bodech ve vývoji západní filosofie, které odhalují dějinné omezení jejího systému rozumu, a také o pokusech tento systém překročit. Boj se jeví v antagonismu mezi bytím a děním, mezi vzestupnou křivkou a uzavřeným kruhem, pokrokem a věčným návratem, transcendencí a spočinutím v naplnění. xxx) Je to boj mezi logikou dominance a vůlí k uspokojení. Oba utvrzují své nároky na určení principu reality. Proti tradiční ontologii se vznášejí námitky: proti koncepci bytí jako Logu vzniká koncepce bytí v a-logických termínech vůle a požitku. Tento protisměrný trend se snaží formulovat vlastní Logos: logiku uspokojení.

Freudova teorie se svými nejvyspělejšími postoji podílí na zmíněné filosofické dynamice. Jeho metapsychologie, jež se snaží definovat podstatu bytí, definuje ji jako Eros - na rozdíl od tradičních definic, které ji pojímají jako Logos. Instinkt smrti afirmuje princip ne-bytí (negace bytí) proti Erotu (principu bytí). Všudypřítomná fúze obou principů ve Freudově koncepci odpovídá tradiční metafyzické fúzi bytí a ne-bytí. Aby bylo jasno, Freudova koncepce Erotu se vztahuje jen na organický život. Neorganická hmota je však, jako "cíl" instinktu smrti, tak vnitřně s organickou hmotou spojena (o tom jsme se již zmínovávali), že se zdá přípustné, přiznat koncepci obecný ontologický význam. Bytí je podstatně snahou po libosti. Tato snaha je "cílem" lidské existence: instinktuálním zdrojem lidské civilizace je erotický impuls spojovat živoucí substanci do stále větších a trvalejších jednotek. Sexuální instinkty přírody v souhlasu s vývojem životních potřeb je původně impuls erotický. Ananke je zakoušena jako bariéra proti uspokojení instinktů života, které hledají libost, nikoli bezpečí. A "boj o existenci" je původně bojem o libost: kultura začíná kolektivním vštípením tohoto cíle. Boj o existenci je však později organizován v zájmu dominance: erotická základna kultury je transformována. Když filosofie postihuje esenci bytí jako Logos, je to již Logos dominance, rozkazující, ovládající rozum, jemuž jsou podrobeni člověk i příroda.

Freudova interpretace bytí jako Erotu znovu dobývá ranná stadia Platonovy filosofie, která postihuje kulturu nikoli jako represivní sublimacím ale svobodný rozvoj Erotu. Již u samého Platóna se tato koncepce jeví jako archaicko-mystické residuum. Eros je absorbován v Logos, a Logos je rozum, který potlačuje

x) Ruhm und Ewigkeit, Werke, Leipzig, Alfred Kröner, 1919, str.295.

xx) Genealogie morálky, Odd. II.

xxx) Dvě antagonistická pojetí času, zde načrtnutá, jsou rozebírána v díle The Myth of the Eternal Return, London, Routledge and Kegan Paul, 1955, od Mircea Eliada. Autor staví proti sobě "cyklický" a "lineární" pojem času, při čemž dokazuje, že "cyklický" pojem je charakteristický pro "tradiční" (hlavně primitivní) civilizace, "lineární" pak pro "moderního člověka".

instinkty. Dějiny ontologie reflektují princip reality, který stále výlučně-
ji ovládá svět. Názory, které vyjadřoval metafyzický pojem Erotu, byly zatla-
čeny do pozadí. V eschatologickém pokřivení přežívaly v mnoha heretických hnu-
tích, v hedonistické filosofii. Jejich dějiny čekají dosud na své sepsání -
jako dějiny přeměny Erotu v Agape. ^{x)} Freudova vlastní teorie následuje obecný
trend: racionalita vládnoucího principu reality nahrazuje v jeho díle metafy-
zické spekulace o Erotu.

Snažili jsme se rekapitulovat plný obsah jeho spekulací.

x) Anders Nygren, Agape and Eros, Philadelphia: Westminster Press, 1953.